



Педагогічна освіта

УДК 371.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15189763>

Формування особистісних якостей підлітка в умовах сьогодення

Бутенко Володимир Григорович

член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,

E-mail: ButenkoVG@online.ua,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-8685-4096>

Бутенко Наталія Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології та
освітнього менеджменту імені професора Євгенія Петухова,

Херсонський державний університет,

e-mail: butenkoni@online.ua,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3039-0946>

Прийнято: 18.03.2025 | Опубліковано: 29.03.2025

Анотація. В умовах сьогодення соціальні чинники, які впливають на формування особистісних якостей школяра актуалізувалися, або змінився їх вплив. Суттєво на особливості взаємин підлітків впливає військовий стан, на основі цього зміни в освітньому процесі, зокрема, маємо віртуальне спілкування. Як це впливає на формування особистісних якостей, кому надають перевагу у взаєминах школярі, які якості є переважними на ці питання, ми



давали відповіді в своєму дослідженні. Акцентуємо увагу на важливості моральних якостей, необхідних громадянину нашої країни. Аналіз літературних джерел дозволив дати характеристику таким моральним якостям як доброта, справедливість, чесність, патріотизм, щирість, принциповість, самостійність, гідність, національна гідність, відповідальність та інші.

Вивчення взаємовідносин у ранньому підлітковому віці проводилося на основі соціометричного дослідження та проективної методики «Кольоровий тест стосунків».

Наш експеримент дав можливість визначити рангові категорії системи цінностей здобувачів 6- 8 класів, які впливають на формування особистості.

Вони розподілилися так: найбільш важливі – Я, сім'я, ігри з друзями без персональних пристроїв; нейтральні – друзі, ігри на персональних пристроях; найменш важливі – мої однокласники, школа.

Матеріали цього дослідження в подальшому можуть бути доповнені іншими завданнями, які спричинені змінами особливостей спілкування підлітків при переході від раннього підліткового віку до більш глибокого, що передбачає появу нових уподобань у спілкуванні, а разом із цим і формування інших моральних якостей.

Ключові слова: соціальні чинники, формування особистості, моральні якості, взаємовідносини, освітній процес, віртуальне спілкування.

Formation of adolescent personality qualities in today's conditions

Butenko Volodymyr Hryhorovych

Corresponding Member of the
National Academy of Pedagogical Sciences,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

E-mail: ButenkoVG@online.ua,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-8685-4096>



Butenko Natalia Ivanovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Associate

Professor of the Department of Pedagogy,

Psychology and Education of Management named after Professor Yevhenii Petukhov

Kherson State University,

e-mail: butenkoni@online.ua,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3039-0946>

***Abstract.** In today's conditions, social factors that influence the formation of a student's personal qualities have become more relevant or their influence has changed. The peculiarities of adolescents' relationships are significantly influenced by the martial law, which is the basis for changes in the educational process, including virtual communication. How does this affect the formation of personal qualities, who do schoolchildren prefer in relationships, what qualities are predominant, we answered these questions in our study. We emphasise the importance of moral qualities necessary for a citizen of our country. The analysis of literary sources allowed us to characterise such moral qualities as kindness, justice, honesty, patriotism, sincerity, integrity, independence, dignity, national dignity, responsibility and others.*

The study of relationships in early adolescence was conducted on the basis of a sociometric study and the projective methodology 'Colour Test of Relationships'.

Our experiment made it possible to identify the rank categories of the value system of 6-8 grade students that influence personality development.

They were distributed as follows: the most important - me, family, games with friends without personal devices; neutral - friends, games on personal devices; the least important - my classmates, school.

The materials of this study can be further supplemented by other tasks related to the change in the peculiarities of adolescents' communication in the transition from

early adolescence to a deeper age, which involves a change in communication preferences, and at the same time the formation of other moral qualities.

Keywords: *social factors, personality formation, moral qualities, relationships, educational process, virtual communication.*

Вступ. На сьогодні відслідковується одна із актуальних проблем, яка зумовлена карантинними заходами, військовим станом в Україні, маємо віртуальне спілкування, яке для деяких підлітків майже повністю замінює реальне спілкування, воно стоїть на заваді формування певних особистісних якостей молодшої людини.

Як зазначає В. Кремень ІКТ відіграють та визначають особливу сенситивну роль, коли мова йде про вплив на формування особистості. «Уже стає очевидним, що ці технології суттєво впливають на найближче соціальне оточення дитини, формують навчальне та побутове середовище, впливають на розвиток процесів інтеріоризації та екстеріоризації, визначають структуру навчальної діяльності й сприяють формуванню особистісних якостей» [6].

Знання системи мотивів, особливостей поведінки, проявів особистісних моральних якостей мають велике прогностичне значення, тому що це в майбутньому буде характеризувати домінуючі цінності та соціальні норми поведінки громадянина України. Все це спонукає до необхідності вивчення поглядів і уявлень самих учнів про їх навколишню соціальну дійсність та найближче оточення, яке впливає на формування таких особистісних якостей, як доброзичливість, відповідальність, щирість, працелюбність, товариствість та інші.

Огляд літератури. Ознайомлення з літературними джерелами дає нам можливість стверджувати, що формування особистісних якостей учнів 6-8 класів залежить від близького соціального оточення, зокрема однолітків, батьків, вчителів, друзів, віртуального спілкування.

Богдан В. та Роппе-Тенеїшвілі дослідили та описали систему особистісних взаємин школярів раннього підліткового віку, які суттєво впливають на формування особистісних якостей підлітка [3].

Дослідники Артюхіна Н. Пуленко О. Кремень В., Панок В., Максименко С., Сергеева Н., Яблонко В. вказують, що основна, значуща, роль суттєвих змін у розвитку підлітка належить саме системі взаємин, яка встановлюється між ним та оточенням [1 ;6;8; 9; 14]

В науковому вжитку поняття «формування особистості» подається в різних тлумаченнях, але ключовим терміном у всіх визначеннях виступає слово процес. Аналітична робота з літературними джерелами дала можливість розглянути такі визначення:

- ✓ Це процес перетворення людини як біологічної одиниці на члена соціальної групи, який здійснюється під впливом соціального оточення, через виховні впливи та при наявності також інших зовнішніх та внутрішніх чинників [13].
- ✓ Це відповідний процес, який здійснюється на основі певних чинників, які впливають на нього прямо або опосередковано [15].
- ✓ Це процес становлення людини як члена суспільства, громадянина при здійсненні мотивованої діяльності і спілкування і формує риси в поєднанні як загальнолюдського, суспільного так індивідуального [10].

В психології та педагогіці науковці глибоко досліджували соціальні чинники формування особистості. Вони дали їм назву агентів соціалізації та розподілили в ієрархічному порядку, а саме:

1. Сім'я, школа, ровесники (первинні);
2. Представники адміністрації закладів(вторинні)

Вони зазначають, що вторинні агенти проявляють свій вплив у більш зрілому віці[6].

Психологи дають таке тлумачення : формування особистості як розвиток, процес і результат. Психологічний підхід має на меті з'ясувати те , що є в



наявності і чого можна досягти в соціальних умовах. Педагогічний підхід має на увазі, що і як має бути сформовано в особистості для того, щоб вона відповідала соціально обумовленим вимогам, що ставить до неї суспільство. Педагогічний і психологічний підходи становлять нерозривну єдність. Немає потреби вивчати формування особистості з позиції психолога, якщо не знати якими методами це здійснити. До прикладу, учень може успішно вчитися, але не володіти відповідними моральними якостями.

Освітні заклади в особі вчителів, класних керівників або педагогів організаторів є другою важливою сходинкою, що належить до первинних агентів соціалізації, бо саме тут особистість застосовує знання та норми попередньо отримані в родині, навчається будувати суспільні відносини відповідно до правил і норм середовища для розвитку особистісних якостей.

Підлітковий вік охоплює віковий період від 11-12 до 14-15 років, що відповідає середньому шкільному віку або 5 – 9 класи. Ми досліджували ранній підлітковий вік (6-8 класи). Аналіз досліджень педагогів, психологів вчителів, педагогів організаторів в особі класних керівників дає можливість стверджувати, що особливості формування учнів у цих класах залежать передусім від системи соціальних відносин.

У ранньому підлітковому віці переважаючим соціальним середовищем залишається освітній заклад, але з'являється своєрідність соціальної ситуації у формуванні такого учня. Він включається в нову систему стосунків з дорослими та однолітками, опановує нові соціальні функції. У навчальному закладі це необхідність у налагодженні взаємодії з введенням предметного навчання не одним вчителем, а з багатьма, досить часто з'являються суперечливі вимоги. Це усе призводить до виникнення нової позиції школярів відносно педагогів та робить їх самостійнішими.

Важливе значення у формуванні підлітка має його особистісна соціальна активність, яка направлена на прийняття важливих зразків з поведінки та цінностей у відносинах з дорослими, однолітками і сприяє формуванню



моральних якостей особистості. Це усе реалізується в процесі спілкування з дорослими та однокласниками [3].

Аналіз досліджень показав, що у спілкуванні з дорослими підліток оволодіває суспільно значимими критеріями оцінок, мотивами поведінки, способами аналізу навколишньої дійсності.

«Спілкування з ровесниками є своєрідним випробуванням себе у сфері особистісної, зокрема специфічної моральної, проблематики.» [9] при цьому у стосунках з однолітками підліток може виконувати роль керівника та виконуючого, приятеля та суперника, товариша.

Підліток прагне до дорослості, тому хоче бути самостійним, не бажає опіки, контролю, але разом з тим проявляє тривожність у самостійному вирішенні проблем. Цю суперечність досить вдало описав видатний педагог В. Сухомлинський у так званому монолозі підлітка. Він зазначає, що підліток просить не опікувати його на кожному кроці, довіряти йому, тому що він цілком самостійна людина, яка не хоче, щоб його супроводжували у досягненні бажаної мети. Цю мету педагог описує як вершину гори, на яку підліток хоче добратися самостійно, але велич та горизонт досягнення спонукає до прояву страху. Йому стає зрозумілим, що потрібна підтримка, допомога, яку попросити соромно, все ж таки хочеться, щоб вважали досягнення мети здобуте своїми силами, самостійно.[12].

Важливою особливістю підлітка, яка суттєво впливає на формування особистісних якостей дітей цього вікового періоду є прагнення до спілкування. В оточенні однолітків виробляється нова система критеріїв відносно інших особистостей, відбувається переоцінка цінностей та з'являються нові морально-етичні норми. Самосвідомість переходить на інший рівень розвитку. Спостерігаючи та аналізуючи особистісні якості своїх товаришів, уточнюються вимоги не лише до них, а й до себе. У своїх друзях підліток починає оцінювати принциповість, активність, відповідальне ставлення до справи, чесність, щирість, доброту. У спілкуванні підлітки не визнають зазнайства, зверхності,



хвалькуватості.

В цьому віці діти багато часу спілкуються з друзями і прагнуть до наслідування. Вони мають спільні інтереси та вподобання.

Часто у підлітків-однолітків у спілкуванні спостерігається непостійність, зміна стосунків та інтересів. Взаємодія підлітка з однолітками породжує у нього бажання зайняти певний соціальний статус, мотивує його поведінку.

Він засвоює правила поведінки, суспільну мораль, формуються певні погляди та переконання, виникає інтерес до себе та своїх якостей і потреба порівняти себе з іншими [9].

Особливістю є те, що самооцінка цих дітей переважно стосується моральних якостей, а саме доброти, справедливості, чесності, честі та ін.

Учні 6-8 класів не характеризуються особливою самокритичністю, хоча можуть визнати свої певні негативні якості. Молодші підлітки також оцінюють взаємини в спілкуванні з іншими. Це виражається в умінні дружити, прояві емпатії, відповідне сприймання себе однолітками.

Отже, можемо зазначити, що на формування підлітка впливає перехід до середньої школи, зміна взаємовідносин з учителями, однолітками, батьками.

Спілкування у ранньому підлітковому віці є провідним видом діяльності, без нього неможливо оволодіти певними особистісними якостями. Тільки в контакті з однолітками, дорослими підліток порівнює свої якості, випробовує різні соціальні ролі, формує свої моральні якості.

Взаємодія молодших підлітків з оточуючими є важливим чинником її соціального розвитку. Відносини з однолітками в цьому віці впливають на процес освоєння ними певними соціальними цінностями.

В групі однолітків підліток здобуває досвід соціальної взаємодії, який означає, що він адаптується в зазначеному соціальному середовищі, сприймає і виконує норми і правила поведінки, але прагне мати ще й свою точку зору, проявити себе, свою індивідуальність [9]

Спілкування з однолітками виконує ряд функцій:



- ✓ Це є джерело отримання інформації, підлітки дізнаються про необхідні для них речі, що дорослі про це не розповідають;
- ✓ Ці міжособистісні відносини сприяють накопиченню досвіду соціальної взаємодії, а саме вмінню підкорюватися груповій дисципліні, але і відстоювати свої права, необхідно співставляти свої інтереси з груповими.
- ✓ Це досвід отримання емоційного контакту, тобто усвідомлення колективної приналежності, товаристської взаємодопомоги.

Переважаючим видом діяльності у підлітків стає спілкування з однолітками. Це підтверджується тим, що підлітка вже не задовільняє позиція бути успішним учнем, одержувати похвалу від вчителя, батьків. Він має свою думку на основі порівняння своєї позиції з думками однолітків.

Досить цінним для цього школяра є включення у безпосередній процес спілкування.

Важливі функції виконує підліткова дружба, яка має свою специфіку. Вона дозволяє особистості презентувати себе і спонукає до взаємодії та розуміння і сприйняття інших. Це є основою для формування індивідуальних якостей таких як: конформність, емпатійність, колективізм, прагнення до компромісу, відповідальність, гідність, почуття спільності, чесність.

Аналіз літературних джерел дає можливість зазначити, що спілкування суттєво впливає на формування особистості адже це не тільки обмін інформацією, а й взаємодія та взаємовплив. Характерна особливість угруповань підлітків досить висока конформність тому, що доводячи свою незалежність від старших, підлітки безкомпромісно ставляться до свого оточення та лідерів [12].

Учнівський клас в плані структури спілкування специфічний. Яким би згуртованим та високорозвиненим він не був, керується прямим або непрямим, безпосереднім чи опосередкованим впливом дорослими і розвивається під їх контролем. Він має свою задану структуру, яка обумовлена організацією освітнього процесу. В ній розрізняють формальний компонент: ділове

спілкування, певні види діяльності та неформальний вільне спілкування на основі інтересів, уподобань, симпатій. Традиційним є те, що учнівські колективи в своїй структурі мають певну кількість неформальних угруповань, які мають свою мотивацію до об'єднання. [9].

Соціометричне дослідження доводить, що критерії статусу учня в класі не є стандартними. Ізольованість підлітка в колективі може бути не тільки причиною, але і наслідком того, що він зневажає правила і норми поведінки, які прийняті в цьому колективі.

Якщо класифікувати підліткові групи за типом лідера, то розрізняють демократичні та авторитарні. У шкільних колективах досить часто офіційний лідер, не завжди стає авторитетом для учнів. Це відбувається тому, що його обирають не самі школярі, вчителі і його статус залежить від того чи зможе він співпрацювати з неформальними лідерами, які мають справжній авторитет серед учнів.

У неформальних угрупованнях може прослідковуватися суперництво, але лідером стає той за яким підуть учні. В малих групах роль є досить суттєвою, він вирішує основні завдання, тому на місці лідера може бути той учень, який сам бере цю роль, який мотивований до цього.

Специфічною віковою особливістю особистості підліткового віку є прагнення показати та проявити себе в ролі лідера, бути визнаним і авторитетним. Мотивація до цього може бути спричинена феноменом ідентифікації, людьми які є в близькому соціальному оточенні [3].

У ранньому підлітковому віці активно розвивається мотиваційна сфера особистості за рахунок розвитку самосвідомості при взаємодії з однолітками. Підліток хоче відчувати свою значимість у соціальному оточенні.

Прагнення відігравати якусь роль у групі є спробою особистісної персоналізації, підліток хоче впливати на процеси які відбуваються у групі. Спостерігається те, що середні підлітки часто прагнуть до більш високого соціального статусу.



Підлітки дорослішають і потреба до «найбільшої розкоші», тобто спілкування, перетворюється у потребу популярності. Саме це може зумовлювати соціальну поведінку підлітків, а саме зміну структури міжособистісних відносин у своїх групах. Підліток поводить себе так, щоб довести ровесникам свою значимість. Лідерами в неформальних групах як правило стають підлітки які не змогли застосувати свої організаторські здібності у закладах освіти [7].

Дослідники раннього підліткового віку визначили такі новоутворення в цій віковій групі:

- ✓ Самосвідомість;
- ✓ Самооцінка;
- ✓ Визнання себе суб'єктом діяльності та спілкування[8].

В свою чергу самооцінка підлітка досить суттєво впливає на його соціальний статус в класі. Спостерігається відповідна закономірність пов'язана з самооцінкою та рівнем сподівань особистості. Особистість проявляє це у ставленні до колективу, а саме, учні які схильні до раціонального конформізму потрапляють у групу «несприйнятних», схильні до нонконформності потрапляють у групу «випадаючих». Такі наслідки дослідники інтерпретують зростаючою критичністю підлітків саме до себе. Якщо учень переоцінює себе тоді він негативно ставиться до однолітків у нього формується почуття зверхності, проявляється «нарцисизм». Низький рівень самооцінки спонукає до появи невпевненості, занадто високої емпатійності. [7].

Таким чином , середовище , в якому зростає підліток і спілкується та взаємодіє з однолітками формує його особистісні якості в основному моральні, а також змінюється його самооцінка.

Якостей, зумовлених соціальними чинниками, існує чимало. Найважливішими позитивними якостями є доброта, справедливість, чесність, щирість, цілеспрямованість, принциповість, самостійність, витримка, рішучість, наполегливість, гідність та ін.

Зокрема, цілеспрямованість полягає в умінні керуватися у своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, які зумовлені переконаннями. Вчителі, батьки, вихователі мають використовувати такі методи виховання як переконування, приклад, непрямі вимоги.

Принциповість проявляється в умінні керуватися у своїх вчинках стійкими принципами та переконаннями в істинності яких вона впевнилася завдяки своєму оточенню. Принципові люди в повсякденному житті відстоюють свою позицію, не йдуть на неприйнятні компроміси [5].

Така особистісна якість як самостійність характеризується прагненням людини до вирішення завдань та проблем в окремих видах діяльності без суттєвої допомоги інших, мати свої погляди та переконання на вирішення проблемних ситуацій.

Витримка виражається в умінні своєчасно стримувати небажані дії та вчинки. Така людина володіє емоційною культурою, тобто має широку палітру почуттів та володіє ними.

Особистості, які мають досить швидку реакцію на мотивований вибір рішень та їх реалізацію наділені такою якістю як рішучість [5].

Наполегливість полягає в умінні активно використовувати дії необхідні для подолання труднощів або досягнення поставленої мети.

В умовах сьогодення та історичними обставинами життєдіяльності українського народу, виникає необхідність формування власної та національної гідності. Сутність поняття гідності ми знаходимо серед етичних категорій совісті та честі. Це моральне утворення дозволяє людині відстоювати відповідне своє ставлення до себе та до членів спільноти в якій вона визнана, воно вимагає прояву поваги. [5]

Характерною особливістю морального становлення особистості є її менталітет. Ментальність особистості характеризується особливостями прояву традиційного національного характеру та окремими якостями , які є



сформованими в процесі активації соціального успадкування під впливом конкретного середовища. [5].

Варто згадати педагогічну спадщину вітчизняного педагога Василя Сухомлинського, який мав багато напрацювань в плані формування особистості і який значне місце відводив такій моральній якості як патріотизм [12].

Патріотизм тісно пов'язаний з формуванням почуттів інтернаціоналізму. Так , український поет В. Сосюра писав: « Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну»....Це особливо суттєво, коли український народ вибудовує демократичну державу, громадянами якої є представники багатьох національностей.

Акцент потрібно робити на формуванні, перш за все, системи цінностей особистості, у якій особливе місце повинні посідати моральні цінності, на яких ґрунтуються всі інші аксіологічні утворення [4] .

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел засвідчує суттєву теоретичну основу зазначеної проблеми, а саме розкрито сутність основних понять, визначено особливості раннього підліткового віку, чинники формування особистості підлітка. Однак, окремі соціальні чинники змінили свій вплив, зокрема, відносно формування особистісних моральних якостей молодого людини.

Засоби спілкування сучасних підлітків в переважній більшості це ІКТ, змінюють своє функціональне призначення. Визначення системи мотивів, особливостей взаємовідносин та взаємовпливу дітей раннього підліткового віку мають велике прогностичне значення, особливо в плані визначення домінантних цінностей в поведінці молодого людини.

Мета статті: визначення особливостей взаємин школярів, які впливають на розвиток особистісних якостей учня перехідного віку.

Методи дослідження. Експериментальне вивчення особливостей взаємовідносин підлітків в умовах сьогодення відбувалося на основі проективної



методики «Кольоровий тест стосунків» Є.Бажина й А.Еткінда [13], соціометричних досліджень та спостережень за групами підлітків.

Результати дослідження. Наш експеримент проводився серед учнів 6-8 класів «Дошкільного навчального закладу – спеціалізованої школи з поглибленим вивченням англійської мови I ступеня – гімназії» № 56 Херсонської міської ради. Дослідження відбувалося на основі проєктивної методики «Кольоровий тест стосунків» Є.Бажина й А.Еткінда. На інтерпретацію та методику дослідження впливала визначена нами мета дослідження, зокрема, визначення системи особистісних взаємин підлітків як соціальний чинник формування особистості. Ми виконали теоретичний аналіз особливостей спілкування школярів раннього перехідного віку і визначили, що для них найбільш суттєвою є система відносин, куди включені такі категорії: сім'я, школа, дружба, книги, матеріальні блага, музика, спорт, взаємини з однолітками.

Для проведення емпіричного дослідження, були вибрані категорії, які є актуальними для сучасних школярів раннього підліткового віку. До них ми запропонували наступні категорії: «Школа», «Друзі», «Сім'я», «Я», «Мої однокласниці», «Мої однокласники», «Ігри на ПП(телефон, планшет, комп'ютер), «Ігри з друзями без ПП».

В ході зазначеного дослідження ми визначили рангові категорії системи цінностей учнів 6-8 класів .

Вийшло, найбільш важливими є: «Я», «Сім'я», «Ігри з друзями без ПП»; виявилися нейтральними: «Друзі» та «Ігри на ПП»; найменш важливими категоріями були визначені такі: «Мої однокласниці», «Мої однокласники» та «Школа».

Оскільки провідним видом діяльності для раннього підліткового віку є пізнавальна діяльність, в якій реалізується також їх потреба у спілкуванні, формуються їх моральні особистісні якості, ми також здійснили порівняльний аналіз за методикою КТС між школярами 6-8 класів з різними успіхами у навчанні. Під час дослідження ми вираховували середній бал по кожній групі учнів

з високою та низькою успішністю для кожної категорії і порівняли показники цих вибірок за критерієм Манна-Уїтні. Хочемо зазначити, що суттєві відмінності виявилися лише за двома категоріями, серед них «Школа» та «Ігри на персональних пристроях».

Показники «Школа» мають перевагу у групі учнів, які мають високі показники успішності. Це свідчить про сформованість у них таких особистісних якостей як відповідальність, цілеспрямованість, працелюбність, самовладання. Ця категорія є важливою в їхній життєдіяльності і вони визначають її як найбільш пріоритетну. Ігри на персональних пристроях є перевагою для відстаючих в навчанні.

Проведений порівняльний аналіз отриманих результатів за методикою КТС між хлопчиками та дівчатками 6-8 класів не показав суттєвих відмінностей. Це свідчить про те, що для даного віку і для групи досліджуваних гендерна ознака не є важливою.

Висновки. Спостереження за спілкуванням та проявом моральних якостей в тій чи іншій ситуації раннього підліткового віку спонукало нас до проведення дослідження, яке мало на меті визначити систему особистісних взаємин підлітків як одного із важливих соціальних чинників формування особистості. Ми проаналізували теоретичні напрацювання науковців та практиків цієї проблеми і визначили до для такої вікової групи найбільш суттєвою є система відносин куди включені такі категорії як сім'я, школа, дружба, книги, матеріальні блага, музика, спорт, взаємини з однолітками.

Нами для дослідження були вибрані категорії, які є актуальними для сучасних школярів раннього підліткового віку, зокрема, «Школа», «Друзі», «Сім'я», «Я», «Мої однокласники», «Ігри на персональних пристроях», «Ігри з друзями без персональних пристроїв». В ході зазначеного емпіричного дослідження визначились рангові категорії системи цінностей здобувачів 6 – 8 класів. Учні зазначили, що найбільш важливими для них в цей віковий період є «Я», «Сім'я», «Ігри з друзями без персональних пристроїв».

Оточення, в якому дорослішає підліток сприяє формуванню його загальнолюдських, національних та суто особистісних моральних якостей.

Подальше дослідження може бути доповнене та інтерпретоване іншими завданнями, які спричинені змінами особливостей спілкування підлітків при переході від раннього підліткового віку до більш старшого, а це сприятиме зміні вікових особливостей та доповнення переліку окремих моральних якостей.

Список використаних джерел

1. Артюхіна Н.В., Пуленко О. Вплив значущих осіб на розвиток й формування емоційно – поведінкових особливостей підлітків. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. Випуск 3, Львівський національний університет імені І.Франка, 2018 , С.10-18.
2. Артюхіна Н.В. Сімовоник А.І. Проблеми та перспекти розвитку життєтворчих ресурсів особистості в юнацькому віці. Особистісні ресурси людини на різних етапах життя : колективна монографія / заг. ред. З. О. Кіреєва. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. 256 с.
3. Богдан В.Д., Роппе-Тенеїшвілі О.В. Дослідження системи особистісних взаємин школярів перехідного віку. *Педагогіка здоров'я*. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. 804 с.
4. Винославська, О.В. Дослідження впливу ІКТ на самоорганізацію і саморозвиток особистості. *Вісник НТУУ "КПІ": Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2, 2017. С.47–54
5. Кузьмінський А.І, Омеляненко В.Л. Педагогіка. К.:Знання,2020. 447 с.
6. Кремень В., Панок В., Максименко С. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : науково-аналітична доповідь НАПН України. К., 2024. 170
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навчальний посібник. К., 2006. 267 с.
8. Максименко С. Д. Самооцінка учня. К.: Главник, 2004.112 с.



9. Сергєєва Н.В. Особливості взаємодії молодших підлітків в малих групах школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*.2022. С.469 – 477.
10. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки. К.: Академвидав, 2020. 520 с.
11. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані твори: В 5 т. Т.1. К.: Рад. школа, 1976. 352 с.
12. Терещенко, Л.А., Кесьян Т.В. Психологічна діагностика взаємодії суб'єктів освітнього простору: методичні рекомендації. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023.
13. Фіцула М.М. Педагогіка. К.: Академія, 2021. 456 с.
14. Яблонко В.Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості. К., 2018. 259 с.
15. Ягупов В.В. Педагогіка. К. 2019. 348 с.